

Mai egyházfinanszírozási modellek és gyakorlatok Európa néhány országában

Dr. habil. Birkás Antal (KRE BTK, Nemzetközi Tanulmányok Tanszék)

Bevezetés

Előadásom célja a főbb állam-egyház kapcsolati modellekhez kapcsolódóan néhány konkrét ország egyházfinanszírozási rendszerének az áttekintése és néhány általánosabb „vonal” megrajzolása, trendek és „divatok”, konkrét megoldások bemutatása.¹

Ezek részben összefüggnek a modellkérdésekkel is, így elsőként a főbb állam-egyház kapcsolati modelleket mutatom be röviden: államegyházi modell, radikális elválasztás modellje, kapcsolódó modell, együttműködő elválasztás modellje. Ezt követően néhány általános, több országban is ismert gyakorlatot, „műfajt” említek, majd két ország konkrét gyakorlatát ismertetem, jelezve olyan elemeket is, melyek a magyar rendszer szempontjából is érdekesek lehetnek.

Előadásomban nagyban támaszkodom a korábban megjelent könyvemre (Állam és egyház kapcsolata az Európai Unió országában: modellek, alternatívák), a Századvég Alapítvány néhány összefoglaló táblázatára, az Országgyűlés 2011-es EU-s tagállamokkal foglalkozó háttéranyagára, de a legfrissebb amerikai anyagokat (International Religious Freedom Report, amerikai külügy anyagai) is forrásként használok.²

Az egyházfinanszírozás kérdése sok esetben kényes, de viszonylag jó és nagyon is konkrét megoldásokat találunk Európában. Érdekes ezeket ismernünk, áttekintenünk, a politikatudománnyal és teológiával foglalkozó egyháziak és világiak, illetve teológushallgatók és jogáshallgató, nemzetközi tanulmányok szakos hallgatók számára is hasznos lehet ezek ismerete.

Modellek

Témánk szempontjából érdemes megemlíteni az állam-egyház kapcsolati modelleket. Az állam és egyház kapcsolatának vonatkozásában mindig a konkrétumok a döntők. A konkrétumokat látva nemzeti sajátosságokat, „egyedi” megoldásokat találunk (a történelmi hagyomány gyakran döntő!), mindazonáltal a modellalkotás hasznos lehet. Segít megkülönböztetni egy-egy „látást”, több területet (pl. oktatás, családjog, finanszírozás) is

¹ Balatonlellén a komáromi Teológiai Fórumban (Selye Egyetem) most ősszel megjelenő hosszú tanulmányom rövidített verzióját adtam elő. Jelen írás is a komáromi tanulmánynak egy rövidített és csak két országra kiterő, Németországot és Olaszországot bemutató verziója.

² A további felhasznált irodalmakat lásd a lábjegyzetben.

érintő irányultságot, és segít abban is, hogy bizonyos tendenciákat figyeljünk meg – még akkor is, ha tudjuk jól, hogy nincsenek „vegytisza” országok.

Mielőtt a modellekre, illetve azok főbb jellemzőinek az ismertetésére térnék, meg kell említeni az állam és egyház kapcsolatának vonatkozásában, illetve a modellek kérdésében a legfontosabb választóvonalat: ez pedig az állam világnézeti semlegességhez való viszonya.³ Elsődlegesen meg kell különböztetnünk a világnézetileg semleges és az „ideológiai elkötelezettségű” államokat – ez utóbbiba volt és a jelenlegi kommunista államok, vagy éppen az iszlám fundamentalista országok tartoznak; esetükben vallásszabadságról sem beszélhetünk.

A fentiekén túl vannak azok az államok, ahol megvalósul állam és egyház valamilyen szintű elválasztása, illetve megkülönböztetése, és/vagy amelyek világnézetileg semlegesek.⁴ A „létező szocializmus” megszűnése után alapvetően Európa valamennyi állama semlegesnek tekinthető a fenti értelemben – világnézetileg.⁵ Ezen államok esetében három, illetve négyféle modellt különböztethetünk meg:⁶

1. az államegyházi modellt;
2. a radikális elválasztás modelljét;
3. az ún. kapcsolódó modellt;
4. és az együttműködő elválasztás modelljét.

³ Ez a katolikus egyházjogász, Schanda Balázs megközelítése. A református Szathmáry Béla Schanda tipológiájától eltérő fogalmakkal és részletesebb tipológiával dolgozik (SZATHMÁRY, Béla: Magyar egyházjog. Századvég Kiadó. Budapest. 2004. 92-97 oldalak), különösen is a konkrét modellek esetében. Schanda megközelítése azonban – témánk szempontjából – egyszerűbb és átláthatóbb. Én magam is ezt ismertetem, e ponton nem követve Szathmáry professzor egyébként árnyaltabb és részletesebb felosztását. Lásd továbbá: KRAJNYÁK, Enikő: Állam és egyház elválasztásának modelljei. In: Miskolci Jogtudó. 2020/1. 2020/1. szám 59-65. oldalak. Érdekes ez utóbbinál, hogy a szerző az „elválasztás modelljeiről” beszél – pedig nem mindegyiknél van elválasztás.

⁴ A világnézeti semlegesség véleményem szerint sokkal inkább egyfajta technikát jelent, méghozzá annak technikáját, hogy az állam nem tesz különbséget a polgárai között vallási, világnézeti alapon. Ezzel kapcsolatban lásd BIRKÁS, Antal: Az állam semlegességének „tévtanítása”. In: Theologiai Szemle. 2011. 2. szám 173-174. oldalak, illetve Schanda Balázs írását.

⁵ Még akkor is, ha van köztük néhány olyan ország, melyeknek „államegyházisága” feszegeti e kereteket.

⁶ A szakirodalom többsége a fentebbi négy modellt különbözteti meg, ugyanakkor vannak szerzők – köztük Gerhard Robbers –, akik a kettő utolsót egy csoportba sorolják, illetve vannak olyanok is, akik más névvel utalnak az általam használt kategóriákra; ez utóbbival kapcsolatban lásd Boleratzky Lóránd, Szathmáry Béla és W. Cole Durham bibliográfiában feltüntetett munkáit. Én a fentebbi „négyes listát” tartom követendőnek, elsősorban az ide tartozó országok „regionális” elhelyezkedése, illetve a felekezeti megosztottság sajátosságai miatt. A fenti modellek viszonylag részletes leírását lásd BIRKÁS, Antal: Állam és egyház kapcsolata Ausztriában című monográfiámat, amely a Károli Gáspár Református Egyetem kiadásában (Patrocinium Kiadó, Budapest, 2024) jelent meg, és amely online is elérhető. Forrás:

https://ajk.kre.hu/images/doc2025/pr/Allam_es_egyhaz_kapcsolata_Ausztriaban.pdf (Letöltés dátuma: 2025.03.14.) A fogalmakhoz (állam és egyház) kapcsolódóan lásd a kötet 14-24. oldalait, a fent röviden jelzett modellekhez kapcsolódóan lásd a kötet 24-32. oldalait.

Az államegyházi modell

Az államegyházi modell nem ismeretlen Európában. Számos ország tartozik e csoportba, köztük – többek között – Norvégia (2012 májusáig!), Finnország, Görögország, Dánia, Málta, Izland vagy éppen az Egyesült királyság.⁷ Mindez történelmi örökség, az elmúlt századok „gyermeke” – nem a közelmúlt fejlődési eredménye. Fontos megjegyezni azt is, hogy nem feltétlenül a felekezeti homogenitásnak köszönhető, sokkal inkább a szerves fejlődésnek és a hagyományok tiszteletének.⁸

A radikális elválasztás modellje

Egy rövid egybevetést teszek a ponthoz kapcsolódóan, jelezve, hogy milyen gyökerekkel, eszmei háttérrel rendelkezhet egy ilyen modellű ország – ez azt is jól mutatja, hogy radikális elválasztás és radikális elválasztás között óriási különbség van, illetve lehet!⁹ Az állam és egyház radikális elválasztására a modern korban elsőként az Amerikai Egyesült Államokban került sor 1791-ben, az Alkotmány 1. kiegészítésével (alapvetően az egyház intézményesítettségének, illetve intézményesíthetőségének állam általi véghezvitelével foglalkozik és annak tilalmát mondta ki; az amerikai polgárok a vallásszabadság biztosítékát látták ebben). Később, az 1868-as kiegészítés (14. kiegészítés) alapján fogalmazta meg a Legfelsőbb Bíróság az „elválasztás falának” (wall of separation) az elméletét – erre ma is gyakran hivatkoznak a különböző vitákban. Lényege: állam vagy állami szerv a vallás szabadságának a megóvása érdekében nem részesíthet támogatásban

⁷ Minderről bővebben lásd Schanda Balázs vonatkozó cikkét: Kөрkép: bevett szokás az egyházak állami rangsorolása Európában. Forrás: <http://www.magyarokurir.hu/hirek/koerkep-bevett-szokas-az-egyhazak-allami-rangsorolasa-europaban> (letöltés dátuma: 2025.04.09.) Az Egyesült Királyság az államegyházi modell egyik történelmi alaptípusának is tekinthető. Az Anglikán egyház létrejött nem „organikus” módon, hanem uralkodói akaratból történt – az Anglikán egyház „feje” azóta is a mindenkori brit uralkodó. Mindez a pénzürméken is olvasható – az uralkodó Isten kegyelméből uralkodik és a hit védelmezője.

⁸ Mindazonáltal ott, ahol állam és egyház korábban elvált egymástól, és amely országokra a nagyfokú felekezeti homogenitás jellemző (pl. Spanyolország, Luxemburg), mind a mai napig vannak „jegyei” az államegyházi ságnak (pl. az uralkodó vallása katolikus kell, hogy legyen).

⁹ Értve e ponton elsősorban az eltérő „lelkületét” a két rendszernek, illetve annak eszmei okait, gyökereit. A most következő sorok megírásakor alapvetően Schanda Balázs neves jogászprofesszor – volt habilitációs bírálóm –, valamint korábbi kollégám, Donald D. Schmelketopf amerikai professzor gondolataira hagyatkozom (Schmelketopf professzorral Maastrichtban volt lehetőségem együtt tanítani főként amerikai diákokat).

semmilyen vallást.¹⁰ Ennek az elválasztásnak az oka azonban nem a vallással szembeni gyűlölet volt, sokkal inkább a vallásért és a vallási szabadságért érzett aggodalom.¹¹

Ezzel ellentétben Európában a francia-modell esetében az elválasztásnak más jellegű okai voltak, vannak. Ennek az elválasztásnak – annak 20. század eleji formájában – az okai az egyházellenesség, az antiklerikusság, kimondottan a katolikusellenesség voltak. Azaz, nem a vallásért való aggodás, illetve a semleges állam megteremtése volt a cél, hanem sokkal inkább a szekularizáció, illetve – kimondva is! – az egyház befolyásának a csökkentése – ezzel összefüggésben a közélet és az oktatás teljes laicizálása.¹²

Ezek után érdemes megnézni a kontinentális Európa nagy részét – elsősorban a katolikus országokat és a német nyelvterület országait – „lefedő” kapcsolódó modell és együttműködő elválasztó modell főbb sajátosságait, jellegzetességeit.

Kapcsolódó modell

Ez a modell tulajdonképpen a fentebb említett és röviden – főbb vonalaiban – bemutatott két modell között található sajátosságait, jellegzetességeit, az állam és egyház kapcsolatának „szorosságát” tekintve.

E modell vallja az állam és az egyház különválasztását („megkülönböztetését”), a hangsúlyt mégis a kettő együttműködésére helyezi, a „(semleges) közömbösség” helyett a

¹⁰ Ez azonban nem jelenti azt, hogy pl. az élet legkülönbözőbb területeit – köztük a politikai életet is – ne vennék körül a vallási élet legkülönfélébb szimbólumai, a vallásos jellegű eskütől az imádságon át a bankjegyen található „Istenben bízunk” feliratig. Ami pedig a finanszírozást illeti: bár az állam közvetlenül valóban nem nyújt költségvetési támogatást az egyházaknak, de áttételesen igen. Így pl. az adóhatóság egyrészt – alapos vizsgálat után, amelynek leginkább a régóta működő egyházak (vallási közösségek) tudnak megfelelni – adómentességet biztosíthat az egyházaknak, illetve meghatározhatja, hogy mely egyházak, civil szervezetek javára történő adomány vonható le az adományozó adóalapjából. Az amerikai viszonyokat figyelembe véve ezek akár nagyobb pénzügyi bevételt is jelenthetnek egyes egyházaknak, mint a közvetlen állami támogatások. (Ezzel kapcsolatban jellemző a Church of Scientology, azaz a szcientológiai közösség esete, amelynek a tevékenysége világszerte – főként Európában – megosztó, és az Egyesült Államokban is csak több évtizedes működés és perek sokasága után kapta meg ezeket az adókedvezményeket.)

¹¹ Az Amerikai Egyesült Államok lakosságának egy jelentős része még ma is rendszeres templomba járó. Érdemes mindezzel kapcsolatban a Pew Research Center vonatkozó felméréseit, illetve kutatásait elolvasni. (A hívők – elsősorban evangélikák – politikai szerepe is döntő. Lásd egy korábbi cikkem: A megkerülhetetlen evangélikák.) A járványidőszak alatti felmérések is azt mutatták, hogy az amerikaiak egy jelentős része rendszeresen olvasta a Bibliát és imádkozott. Az amerikai nép vallásos, vagy ahogyan a Legfelsőbb Bíróság az egyik határozatában fogalmaz: „Mi egy vallásos nép vagyunk, amelynek az intézményei föltételezik egy Fölsőbb Lény létét.” (SCHANDA, Balázs: Magyar Állami Egyházjog. Szent István Társulat. Budapest. 2000. 195. oldal.) Persze, a fenti rendelkezéseknek volt egy olyan célja is, hogy egyetlen felekezet se tudjon domináns helyzetbe kerülni – ez azonban megint csak a szabadságot szolgálta; a sokszínűség önmagában hozza el a szabadságot, különösen is „jó sok felekezett” esetében. Lásd ezzel kapcsolatban – többek között – Abraham Kuyper gondolatait.

¹² Franciaországban az egyházellenesség alapvetően katolikus egyházellenesség formájában jelent meg. Így pl. az 1905-ös szeparációs törvény az egyházak területi szintű egyesületekké történő átalakítását írta elő, amelyet a katolikus egyház nem fogadott el, de pl. a protestáns és a zsidó közösségek tudomásul vettek.

„pozitív semlegességre” összpontosítva – ahol állam és egyház partnerként tekint egymásra –, úgy azonban, hogy közben tagadja az államegyháziság eszméjét. A két szféra viszonyát ebben az összefüggésben leginkább a kapcsolódó kifejezés fejezi ki. Mit is jelent ez a gyakorlatban?

Az egyházakat sajátos helyzetbe hozza e rendszer: nekik közjogi státust adva hisz a kettő (állam és egyház) hangsúlyos szerepében, e két szféra együttműködésében és a kölcsönösségben.¹³ Az állam kifejezetten partnerként tekint az egyházakra – ahogyan az például az osztrák Kancellári Hivatal egyházakkal foglalkozó anyagaiban olvasható.¹⁴ Azaz, e rendszerben az állam számol az egyházak megtartó erejével, annak a társadalom hagyományaiban és életében betöltött szerepével, több évszázados tevékenységével. Az állam hajlandó meghatározott célok és érdekek mentén vele (velük) – elsősorban a „bevett”, elismert egyházakkal, felekezetekkel – együttműködni.¹⁵ Mindezt nagyon jól érzékelteti Potz professzor a legutóbbi nagy összefoglaló tanulmányában.¹⁶

Az együttműködő elválasztás modellje

Ez a modell az elmúlt évtizedek Dél-Európa katolikus országaiban végbement változásainak az eredménye: a korábbi évtizedek hagyományait megszakítva a Katolikus Egyházban végbement változások eredményeként a megelőző államegyházi modellt¹⁷ a

¹³ Ez adott esetben, pl. a német Alaptörvény esetében nem is szükségszerűen jelenti az elválasztás jogi megfogalmazását, az „intézményesített” vallását azonban mindenféleképpen.

¹⁴ Ausztria a kapcsolódó modellbe tartozó ország. A saját hivatalos anyaguk önmeghatározása szerint: „Austria: secular state with a cooperative system with churches and religious societies.”¹⁴ Továbbá, ugyenebben az anyagban egy másik „árulkodó” fordulat: „Cooperation in different fields, partner in public life (schools, hospitals, social help etc.).”

¹⁵ Vagy ahogyan azt Schanda Balázs megfogalmazza: „Közép-Európa német nyelvű államai a népegyházakkal sok területen együttműködnek és számukra – „kulturális felelősségük” gyakorlása keretében – támogatást biztosítanak.” (SCHANDA, Balázs: Magyar Állami Egyházjog. Szent István Társulat. Budapest. 2000. 200. oldal.) Fontos hangsúlyozni, hogy a fenti modell „konzervatív”, tiszteletben tartja a múltat, a folytonosságot, a korábbi évtizedek (jogi) megoldásait, hagyományait. Ez nem egy esetben „államegyházi” sajátosságokat, jegyeket is jelenthet (pl. az egyházi tagság nyilvántartása, a teológiai karok állami egyetemekre/egyetemekbe való integrálása stb.). Ezt a német jogtörténet esetében kimondottan fontos megemlíteni az állami egyházjoggal összefüggésben: a II. világháború utáni Németország a Weimári Birodalmi Alkotmány rendelkezéseit emelte át. Ennek természetesen nem „ideológiai” okai, hanem egészen egyszerűen jogszemléleti, „jogtörténeti” okai voltak, nem mellesleg az a cél, hogy a német modellt ez alapján különböztessék meg a laicista modell egyházainak státusától, illetve az azt jellemző vonatkozó viszonyoktól. Ausztria esetében is találunk hasonló jogi megoldásokat.

¹⁶ POTZ, Richard: Church and State in Austria. In: ROBBERS, Gerhard: State and Church in the European Union. NOMOS. Baden-Baden. 2019. 439. oldal. Jól ragadja meg a rendszer leírását: Az állam elfogadja az egyházak aktivitását, értékeli azt, és a jogi szabályozás által segíti, hogy a sokszínűség a társadalomba szervesüljön – a vallás belső dolgaiban lemondva saját szuverenitásáról. Továbbá – idézett tanulmány 444. oldala – az egyházak, vallási közösségek „belső ügyeikben szabadok”.

¹⁷ Fontos tudni, hogy a 20. század eleji „szabad államban szabad egyház” elvet, illetve annak gyakorlatát a későbbi jobboldali rezsimek – kivéve a Salazar-rendszer, legalábbis hivatalosan – újra „visszacsinálták”, egyház és állam szorosabb egységét megteremtve. Ez alakult át fokozatosan az 1970-es évektől.

szerződéses viszonyok (az intenzió-k, az ún. „Villa Madama-i rendszer”) világa váltotta fel: a korábbi szoros egység felszámolása, úgy azonban, hogy a felekezetek közül a római katolikus továbbra is kitüntetett szerepben van.¹⁸

Azaz, a szeparáció itt is végbement, azonban ez egyrészt – pl. a francia modellel szemben – az egyház, a „gyengébb fél” kezdeményezésére, illetve az ő egyetértésével ment végbe, másrészt ez a modell (továbbra is) számol a katolikus közösség, illetve az egyházak súlyával, azok társadalomban betöltött szerepével.

Ez a modell számol az együttműködés lehetőségével is. Ennek alapja minden esetben a két fél, az egymást kölcsönösen autonómnak elismerő és „önállónak” tekintő két partner szerződéses viszonya(i), illetve az ennek nyomán kialakuló szabályozás.¹⁹

Természetesen e modell esetében is tovább élnek a korábbi időszak bizonyos jellegzetességei, így például több helyen az egyházi házasságkötés állami elismerésének a rendszere (lásd Olaszország, illetve Spanyolország területének egy része).

Mindezt – a fentieket – egy táblában is be lehet mutatni, néhány példával érzékeltetve a modellalkotás fontosságát.²⁰ Modellek és finanszírozás – egy táblában:

¹⁸ Ezeket a déli államokat az egyházi státus tekintetében (elismerés!) általában egy többszintű rendszer jellemzi, élén a Római Katolikus Egyházzal.

¹⁹ „Ezek garanciákat rögzítenek a vallásoktatás, az intézményi lelkipásztori ellátás, a tábori lelkészi szolgálat, az egyházi műemlékek és kulturális örökség védelme tekintetében, valamint az állampolgárok rendelkezési nyilatkozatban kifejezett igényei szerinti finanszírozás ügyében.” (SCHANDA, Balázs: Magyar Állami Egyházjog. Szent István Társulat. Budapest. 2000. 203. oldal.)

²⁰ Bár nem feladatunk a magyar modell elemzése, de jelzem: az leginkább a kapcsolódó modell és az együttműködő elválasztás modelljének ötvözeteként értelmezhető a felfogásom szerint, elhelyezni pedig ez utóbbiban helyezném el, amennyiben kategorizálni kell – több ok miatt is. Ezt szokták az együttműködésen alapuló vagy más szóval koordinációs rendszernek is nevezni, amelynek lényege: az állam és az egyház egyenrangú félként ismerik el egymást, „melynek következménye egyrészt a teljes önállóság, másrészt a meghatározott területeken való együttműködés. Ennek jelenleg legeklektánsabb példája az ún. magyar modell” – Fedor Tibor személyes közlése. A korábbi Alkotmány 60. § (3) bekezdése szerint a Magyar Köztársaságban az egyház az államtól elválasztva működik. Az új Alaptörvényben az „elválasztva” helyébe a „különváltan” kifejezés került, amellyel a jogalkotó azt fejezi ki, hogy „az állapot nem az állam és nem is egy harmadik fél akaratából jött létre, sokkal inkább a két fél kölcsönös akaratából kialakult és stabil helyzetet tükrözi vissza.” (Fedor Tibor személyes közlése) Jogi szempontból fontos továbbá: az Alaptörvény tartalmazza a különvált működés mellett a közcélok érdekében történő együttműködés lehetőségét is, amely szintén csak kölcsönösen, „koordináltan” lehetséges, ahol fontos az egyházak, vallási közösségek önállósága.

I. Egyház-finanszírozási megoldások Európa néhány országában²¹

Államegyházi modell	Görögország: Az állam elismeri az Ortodox Egyház kánonjogát az egyház belső életét tekintve, valamint a polgári jog (például a házasságkötés) területén is. A kormány pénzügyileg támogatja az államegyházat, finanszírozza például a klérus fizetését és az egyház épületeinek, fenntartásának a költségeit.	Finnország: Az Evangélikus-Lutheránus Egyháznak járó egyházi adót – a többi adóval együtt – az állami szervek hajtják be, az eljárás költségeit is az állam fizeti. Akik nem kívánják fizetni az egyházi adót, kiléphetnek az egyház tagjainak sorából. Az államegyházak által a tagjaik vonatkozásában regisztrált születések, halálozások és házasságok polgári jogilag is elismertek (más egyházak tagjainak vonatkozásában mindezek regisztrációját az állam végzi). Az államegyházak mellett a regisztrált vallási közösségek is folyamodhatnak állami támogatásért. A törvény lehetővé teszi, hogy a több mint 200 aktív tagot számláló közösségek az éves állami költségvetésből támogatást kapjanak.
Kapcsolódó modell	Ausztria: A katolikus és az evangélikus egyház tagjaitól az SZJA 1,2 %-át az állam átirányítja az egyházaknak, amelyet az egyházak szedhetnek be. A létrehozott járadékalapból kárpótolták a német és orosz megszállás alatt elkobzott egyházi vagyont (az 1960-as években megkötött megállapodásokon alapult.). Járadék is van (Mária Terézia, II. József szekularizációs jogán, köztisztviselői illetményalap szorzata alapján valorizálják). Az állam finanszírozza a felezetek hittanóráit. Az állam fedezi az egyházi iskola oktatóinak fizetését	Németország: Az állam és az egyház egymástól elválasztva működik, habár speciális kapcsolat van az állam és azon egyházak között, amelyek közjogi szempontból közjogi testületként (köztestületként) működnek. Bármely vallási közösség kérvényezheti társaságként történő bejegyzését, ami lehetővé teszi, hogy kórházi, börtön- és katonai káplánokat delegáljanak, valamint tagjaik után részesüljenek az állam által beszedett adó egyházak között elosztható 9% -ából. Azoknak a közösségeknek, melyek élnek ezzel a lehetőséggel; fizetniük kell az államnak ezért a szolgáltatásért.
Együttműködő elválasztás modellje	Olaszország: Az elismert egyesületek (így azok a felekezetek, amelyek ezt a formát választják) állami hozzájárulás nélkül nem szerezhetnek ingatlant, ajándékokat és hagyatékot nem fogadhatnak el. Az SZJA 0,8%-a felajánlható 8 egyház részére (azok is rendelkezhetnek, akiknek nincsen jövedelme).	Spanyolország: A szövetségi adórendszer keretében a kormány lehetőséget biztosít az adófizetőknek, hogy adójuk bizonyos részét (0,7 %) a katolikus egyháznak, vagy valamely civil szervezetnek utalják. Más vallási közösség azonban nem lehet kedvezményezett.

²¹ A legtöbb államban valamiféle vegyes finanszírozási/támogatási rendszer a jellemző (azaz, a közvetlen támogatás, közvetett (pl. valamilyen engedmény), adórendszerhez kötődő felajánlás, kárpótlás – ami persze nem „támogatás”, adomány stb. valamiféle „egyvelege” jellemző a legtöbb európai államra). Mint érdekesség említem meg, hogy vannak olyan országok, ahol adott közösségnek járna támogatás, de az nem él a lehetőséggel (pl. Romániában a Keresztény Baptista Egyházak Közössége, vagy éppen az adventisták). Az egyház-finanszírozási szakértők finanszírozási modellként az alábbiakat különböztetik meg: rigid szétválasztás, a támogatások kiterjedt rendszere, paternalista támogatás. Az egyháztámogatási típusok esetében pedig az alábbiakról beszélhetünk: közvetlen, normatív és/vagy alkalmi költségvetési támogatások, közvetett támogatás, egyházi adó, kárpótlás. Közvetlen támogatásra példa Ausztria, Belgium, Ciprus, Luxemburg, Románia, Szlovákia. Adórendszeren keresztüli adóbeszedésre példa Finnország, Svédország vagy éppen Németország. Franciaországban és Írországban nincs közvetlen állami támogatás. Az utóbbiban ezt az alkotmány is tiltja. A restitúció számos országot érintett és érint (elsősorban a kommunisták 20. századi ténykedéseinek – államosítások, rendek feloszlata stb. – köszönhetően).

Finanszírozási megoldások, műfajok – trendek és divatok

Vannak kategóriák, melyek – az országok vizsgálatakor – rendszeresen visszatérő megoldások, elemek, azt is mondhatnám, „finanszírozási műfajokként” azonosítható kategóriák.

A főbb elemek, kategóriák, melyek jól kivehetők: közvetlen támogatási formák (pl. „normatív” elemek, illetve alkalmi költségvetési támogatások), közvetett támogatási formák (pl. adózási rendszerbe beépített kedvezmények, lehetőségek).

Vannak úgynevezett közvetlen állami támogatások, így például a papságnak juttatott jövedelem például Görögországban vagy Finnországban, de a kiegészítő jellegű támogatás nálunk is ismert. Vagy: hitéleti tevékenység támogatása, bérkompenzáció, például Szlovákiában. (Tudomásom szerint Szlovákiában – és Romániában – az állam ténylegesen bért fizet az elismert egyházak papjainak, lelkészeinek.)

Beszélhetünk a közvetlen állami támogatások esetében rendszeres, normatív formákról (államtól átvállalt feladatok ellátásának támogatása, így például az oktatás terén, pl. Magyarország, Szlovákia, Románia); de láthatunk alkalmi támogatási megoldásokat – ezek adnak talán leginkább okot a támadásokra és a vitákra. Lásd például az ingatlanjuttatásokat vagy a nagyobb összegű felújítási támogatásokat. Itt rögzíthető: az épületfenntartással kapcsolatos felelősségvállalás a legtöbb országra jellemző. (Az építés egy másik történet.)

Itt érdemes megemlíteni a korábbi sérelmek orvoslását szolgáló kárpótlási jellegű juttatásokat is, ami nem támogatás, hanem jóvátétel. Európa számos országában különböző vallási közösségeket érinthetnek ezek a kárpótlási jellegű intézkedések. Gyakran korábbi államosítások következményei ezek, de itt lehet megemlíteni azokat a megoldásokat, amikor korábban államosított ingatlanok fenntartását az állam teljesíti.

A közvetett állami támogatások lehetnek anyagi, természetbeni és egyéb támogatási formák, például engedmények. Az előbbire jó példa Vatikán állam vízfogyasztása, utóbbira (engedmények) lehet megemlíteni az adakozás adómentességét, általában az adómentességet, például mentesség a társasági adó megfizetése alól; továbbá – úgy általában – a vallási közösségeket tevékenységükkel kapcsolatban jövedelemadómentesség illeti meg, személyi adómentesség, ÁFA-

mentesség. Azaz, közvetett támogatások lehetnek a járulékkedvezmények, együttműködések, de ide tartozik a korábban említett állam által beszedett egyházi adó vagy éppen az adórendszerhez kapcsolódó felajánlások (az adórendszerhez kapcsolódó felajánlás vagy éppen a kifejezetten egyházakhoz irányított adó, így például Magyarország vagy éppen Spanyolország esetében). De létezik olyan konstrukció is, ahol az egyházak a civil szervezetekkel „versenyeznek” (Szlovákia, Románia).

Ott, ahol van egyházi adó, annak begyűjtésében az állam is részt vesz, illetve vehet (pl. Németország).

Speciális státuszok további támogatásokat tesznek lehetővé, közhasznúság, köztestületi státusz, „bevett egyházi” jelleg – esetleg államegyházi státusz. Lásd például Finnország esetében a Lutheránus Egyházat vagy éppen Görögország esetében az ortodox közösségek speciális helyzetét – finanszírozási szempontból is.

II. Támogatási formák – országonkénti bontásban (Forrás: Századvég)²²

	Közvetlen, normatív és/vagy alkalmi költségvetési támogatás	Közvetett állami anyagi, természetbeni és egyéb támogatás, engedmény	Egyházi adó	Adóátírányítás
Albánia	van	Nincs információ	nincs	nincs
Ausztria	van	van	van	nincs
Bosznia-Hercegovina	van	nincs információ	nincs	nincs
Bulgária	van	van	nincs	nincs
Csehország	van	van	nincs	nincs
Észtország	van	van	nincs	nincs
Fehéroroszország	van	van	nincs	nincs
Franciaország	van	van	Elzász-Lotharingiában	nincs
Grúzia	van	van	nincs	nincs
Horvátország	van	van	nincs	nincs
Lengyelország	van	nincs információ	nincs	nincs
Lettország	nincs	van	nincs	nincs
Litvánia	van	nincs információ	nincs	nincs
Magyarország	van	van	nincs	van
Moldova	nincs információ	van	nincs	nincs
Németország	van	van	van	nincs
Olaszország	nincs információ	van	nincs	van
Oroszország	van	van	nincs	nincs
Örményország	nincs információ	van	nincs	nincs
Románia	van	nincs információ	van	van
Spanyolország	van (azon egyházaknak, amelyek nem tértek az adóátírányításra)	van	nincs	0,7%, azon egyházaknak, akik erre áttértek
Szlovákia	van	van	nincs	van
Szlovénia	van	van	nincs	nincs
Svájc	van	nincs információ	van	nincs
Törökország	van	nincs információ	nincs	nincs
Ukrajna	van	van	nincs	nincs

Konkrét ország-tanulmányok²³

Németország

Az állam – miként azt korábban is említettem már – számos alkalommal államosította az egyházak vagyonát (mindezek közül kiemelkedik az 1803-as). Az államnak a részben ennek következtében előállt kötelezettségét – az egyházakkal

²² A Századvég egyébként finanszírozási szempontból az alábbi kategóriákat használja: rigid szétválasztás a támogatás terén (többnyire a hagyományosan szekuláris államokra jellemző), ahol az egyházakra a civil szervezeteket megillető jogok és kötelezettségek vonatkoznak; tipikus források: projektfinanszírozás, adókedvezmények, egyéni adakozások, profitorientált tevékenységek, egyházi adó vagy adóátírányítás, kompenzáció, példának Németországot és Franciaországot hozzák. Az állami költségvetési támogatások kiterjedtebb rendszere, ahol az egyházi státusz önmagában is többletjogokat biztosít (a regisztrációs feltételek szigorúbbak, és általában van egyházügyekkel foglalkozó államigazgatási szerv); tipikus források: állami normatíva, egyéb állami támogatások, (adó)kedvezmények, egyéni adakozások, kompenzáció, példának Ausztriát, a Balti államokat és Szlovákiát hozzák. A harmadik csoportba a paternalista egyházpolitika országai tartoznak, ahol az állam a támogatások rendszerén keresztül próbálja függővé tenni az egyházakat, az egyházak lobbierje jelentős szerepet játszik a támogatáshoz jutásban és a kárpótlásban is szerepet játszik az állami preferencia; tipikus források a rendszeres és alkalmi állami juttatások, az egyéni adakozás és a kompenzáció, példának a háború előtti Ukrajnát, illetve Oroszországot és Fehéroroszországot hozzák. Ezekkel a kategóriákkal én természetesen nem tudok egyetérteni, így például az első esetében annak elnevezésével és az oda tartozó (példának felhozott) országokkal, illetve a második kategóriával is komoly problémáim vannak.

²³ Balatonlellén csak két országot mutattam be. A teljes panorámát lásd a komáromi Teológiai Fórum őszi számában.

kapcsolatos felelős kötelezettségvállalását – finanszírozás tekintetében maga az Alaptörvény is rögzíti.²⁴ Mindez több mindenben is megnyilvánul.

A felelősségvállalás egyik legkézzelfoghatóbb megnyilvánulása a régi egyházi épületek karbantartása terén mutatott kötelezettségvállalás, állami és önkormányzati szinten egyaránt.

A fentiekén túl a köztisztviselői státusszal rendelkező egyházak bár tartományonként eltérő, de a törvény által megszabott feltételeknek megfelelően jogosultak adó kivetésére (ez az egyházak bevételeinek a legjelentősebb része!).²⁵ Aki ezt nem akarja fizetni, annak ki kell lépnie az egyházból.

Az egyházadózó mértéke viszonylag magas (az összes adó és járulékteher kb. 8 százalékát teszi ki.) Az adót az állami szervek hajtják be – az egyház(ak) és az állam közötti megállapodás alapján –, megtartva azonban a befolyt összeg 4-5 százalékát.

Az állami finanszírozás az egészségügyi és oktatási intézmények vonatkozásában is megilleti az egyházakat. Továbbá, az egyházakat komoly adókedvezmények illetik meg.²⁶

Magánszemélyek az egyházi hozzájárulásukat („belső egyházi adó”) vagy más egyéb felajánlásokat (adomány, „ajándék”) levonhatják a személyi jövedelemadójukból.²⁷

Olaszország

A korábban már hivatkozott 1984-es konkordátum szerint az állam „fenntartja” az állami támogatás gyakorlatát (ezt a nem katolikus vallási csoportokra is kiterjeszti,

²⁴ BARNSTEDT, Elke Luise: Constitutional Jurisprudence in the Area of Freedom of Religion and Beliefs. In: Legal Aspects of Religious Freedom. Ljubljana. 2008. 117. oldal. További megállapodások is színesítik állam és egyház kapcsolatát. Ezek jellegét és elérhetőségét lásd: KÜSTER, Bernd: Administrative and Financial Matters in the Area of Religious Freedom and Religious Communities. In: Legal Aspects of Religious Freedom. Ljubljana. 2008. 336. oldal.

²⁵ Az adó az egyházak élete szempontjából nélkülözhetetlen: az egyházak költségvetésének/kiadásainak nagyjából 80 százalékát fedezik e bevételek. Itt érdemes megemlíteni, hogy a köztisztviselői státusszal rendelkező közösségek közül – a kisebbek közül – a zsidó közösség is él az „adó kivetés” jogával, illetve annak állami úton történő begyűjtésével.

²⁶ ROBBERS, Gerhard: Állam és egyház a Német Szövetségi Köztársaságban. In: ROBBERS, Gerhard: Állam és Egyház az Európai Unióban. PRTA. Pápa. 2004. 164. oldal. A közösségek más tevékenységeikhez is kaphatnak támogatást – például a civil szervezetekhez hasonlóan.

²⁷ Ez hasonlóan igaz a non-profit szervezetek esetében is. Lásd: KÜSTER, Bernd: Administrative and Financial Matters in the Area of Religious Freedom and Religious Communities. In: Legal Aspects of Religious Freedom. Ljubljana. 2008. 341. oldal.

ha kéri). Lényeges azonban, hogy pl. a hitoktatás esetében csak a katolikus hitoktatók fizetését fedezi az állam, más vallását nem.

Kormányzati alapok segítik a történelmi, kultúrtörténeti kincsként is felfogható templomok, egyéb épületek fenntartását, állagmegóvását, felújítását. Ezek döntő többsége a katolikus egyházhoz tartozik, és ezek az épületek adják az itáliai építészeti örökség legnagyobb részét.

Ismert az ún. „adóátírányításos” rendszer is. Az SZJA 0,8 százaléka kerül szétosztásra a választott szervezetek között.²⁸

A muzulmán közösségek esetében a két legnagyobb szervezet (Olasz Iszlám Konföderáció és az Olasz Iszlám Közösségek Uniója) közül az Olasz Iszlám Konföderációnak – amelynek főtitkára a római Nagy Mecset elnöke – az állam engedélyezi, hogy a vallási tevékenységéhez kapcsolódóan pénzt fogadjon el külföldi szervezetektől, kormányoktól.

A Vatikán minden évben – ez a tény önmagában is a katolikus egyház „kiemelt” helyzetét mutatja – 1 milliárd euró támogatást is kap, valamint a vízfogyasztását is az olasz állam finanszírozza (2012-ben 5 millió m³).

Fontos megjegyezni, hogy az elismert egyesületek (így azok a felekezetek, amelyek ezt a formát választják), állami hozzájárulás nélkül nem szerezhetnek ingatlant, ajándékokat és hagyatékot sem fogadhatnak el.²⁹

Befejezés

Az egyházfinanszírozás állami oldalról tekintve izgalmas kérdése. Vannak visszatérő, bevett elemek, de találhatunk egyedi megoldásokat is. Egy azonban biztos: kényes kérdésekről van szó, melyek esetében a legfontosabb talán az átláthatóság és a kiszámíthatóság – az egyházak, az állam és a társadalom oldaláról nézve egyaránt. Ezeket az értékeket érdemes szem előtt tartani.

²⁸ Az SZJA 0,8 százaléka azon egyházak részére ajánlható fel, amelyek rendelkeznek intesával (fontos, hogy azok is rendelkezzenek, akiknek nincsen jövedelme!).

²⁹ További részletekkel, az adózási rendszerrel kapcsolatos rendelkezésekkel összefüggésben lásd: CURCIO, Maura: Administrative and Financial Matters in the Area of Religious Freedom and Religious Communities. In: Legal Aspects of Religious Freedom. Ljubljana. 2008. 381. oldal.